

راههای مقابله با فقر در پیدایش کودکان کار از نگاه آیات و روایات

فاطمه ثانی مقدم^۱

چکیده

فقر به عنوان یک چالش اساسی در جوامع، تأثیرات عمیقی بر زندگی کودکان دارد و منجر به افزایش تعداد کودکان کار می‌شود. این وضعیت نیازهای مادی و عاطفی کودکان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و آن‌ها را وادار به ورود در بازار کار و محرومیت از تحصیل و سلامت جسمی و روانی می‌کند. عوامل اصلی این معضل شامل فقر، عدم دسترسی به آموزش و فقدان حمایت‌های اجتماعی است. هدف از نوشتن مقاله حاضر این است که راه‌های مقابله با فقر در پیدایش کودکان کار از نگاه آیات و روایات بررسی و معرفی می‌کند که با روش توصیفی-تحلیلی و به صورت کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که راه‌های مقابله با فقر در پیدایش کودکان کار در حوزه فردی شامل: انفاق پرداخت زکات توجه به قناعت و ساده زیستی صدقه و در حوزه اجتماعی شامل: توجه به حقوق اجتماعی دیگران، رفع تبعیض و بی‌عدالتی، برقراری مساوات است.

کلید واژه‌ها: راه‌های فردی و اجتماعی، فقر، کودکان کار.

^۱ . طلبه سطح دو حوزه الزهرا، شهر تهران.

مقدمه

فقر عبارت است از نیازمندی انسان یا بی نصیب بودن از چیزهایی که برای تامین زندگی او و کسانی که تحت تکفل او هستند مطرح می شود اسلام فقر را به عنوان یک واقعیت قبول نموده، واقعیتی که به جنگ آن باید رفت. فقر به عنوان یکی از معضلات اساسی جوامع، تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر زندگی افراد و ساختار اجتماعی دارد که یکی از پیامدهای نگران‌کننده این پدیده، ظهور و گسترش پدیده کودکان کار است.

اهمیت این مقاله در این است که پدیده کودکان کار یکی از چالش‌های عمده‌ای است که با عوامل اقتصادی و اجتماعی در ارتباط است و مقابله با این مسئله راهکارهای متعددی در نظر گرفته شده که نخستین راهکار اصلاح ساختارهای اقتصادی و کاهش فقر است تا خانواده به لحاظ مالی مجبور به فرستادن کودکان نشود و در کنار آن ارتقای دسترسی به آموزش رایگان باکیفیت، برای کودکان کار از عوامل مهم در کاهش کار کودکان است و همچنین حمایت‌های اجتماعی از خانواده‌های آسیب‌دیده و ارتقای فرهنگ سازی در جامعه در باره حقوق کودکان از دیگر اقدامات موثر به شمار می‌رود.

در زمینه مقاله حاضر تالیفات متعددی صورت گرفته است که از جمله آنها عبارتند از:

۱. ظهیری، علی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای به نام «کودکان کار و خیابان» که نویسنده در آن به چگونگی پیدایش کودکان کار اشاره کرده است.

۲- غلامی، نبی‌الله (۱۳۹۶) در مقاله‌ای تحت عنوان «مطالعه درلزم پاسخ ساختاری پدیده کودکان کار» که نویسنده در آن به چگونگی و کیفیت پیدایش این پدیده و دیدگاه جامعه‌شناسان رو مورد کنکاش قرار داده است.

۳- داور پناه، صفورا (۱۳۸۷) در مقاله‌ای به نام «فقر کودکان کار و بازار کار در ایران» که نویسنده در آن به پیامدهای فقر در ایران و عوامل آن پرداخته است.

تحقیق حاضر درصدد راهکارهای مختلف برای مقابله فقر می باشد و همچنین اجرای دقیق قوانین بر کارگاهها برای جلوگیری از کار کودکان درخیابان و در نهایت تقویت نقش نهاد های غیر دولتی و همکاری آنان نیز می تواند در کاهش این پدیده شوم موثر باشد .

(۱) مفهوم شناسی

۱-۱. فقر

فقر در لغت: به معنای استیصال، افلاس، بی چیزی^۱، بی نوایی، تنگدستی، تنگی، حاجتمندی، درماندگی، درویشی^۲ و...آمده است. همچنین فقر در لغت در معنای نیاز و تهی دستی به کار رفته است و مراد از آن در فقه بنابر قول مشهور، عبارت است از نداشتن خرجی سال به قدر کفایت خود و کسانی که نفقه آنان بر عهده او است، مانند فرزندان، پدر و مادر و همسر.^۳

فقر در اصطلاح: برخی قدما بر اساس آنچه از آنان نقل شده است فقر را به نداشتن مقدار یکی از نصابهای زکات یا قیمت آن تعریف کرده اند. بر اساس این نظر، کسی که مالک یکی از نصابهای زکات یا بهای آن است شرعا غنی به شمار می رود نه فقیر؛ چنان که بر پایه نظر نخست، کسی که به قدر کفایت خود و افراد واجب النفقه اش در طول سال دارایی دارد، غنی محسوب می گردد^۴.

۱-۲. کودک کار

۱ . دهخدا، لغتنامه، ج ۸، ص ۱۶۷۸.

۲ . معین، فرهنگنامه، ج ۹، ص ۶۷۸.

۳ . جواهر، جواهر الکلام، ج ۱۵، ص ۳۰۴.

۴ . طوسی، الخلاف، ج ۴، ص ۲۳۸.

برای بررسی واژه ی کودک کار ابتدا دو واژه کودک و کار را از نظر لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می دهیم:

کودک در لغت: فرزند انسان از زمان تولّد تا بلوغ، کودک یا «صغیر» نامیده می‌شود که معادل آن در زبان عربی طفل است.^۱ در مصباح المنیر آمده است: «فرزند صغیر انسان را کودک (طفل) نامند. این لفظ بر فرزند مذکر (پسر) و مؤنث (دختر) و نیز جمع آن‌ها (فرزندان) اطلاق می‌گردد و تا زمانی که به سن تمیز نرسیده است، او را طفل صغیر می‌نامند^۲».

کودک در اصطلاح: سن بلوغ و رشد با پیدایش یکی از پنج وضعیت برای طفل حاصل می‌شود که عبارت از روئیدن موی در بعض قسمت های بدن، (در صورت، زیر بغل و اطراف آلت)، احتلام در پسران، حیض در دختران، رسیدن به سن ۹ سال تمام در دختران و ۱۵ سال تمام در پسران، و استعداد بارور شدن دختران خواهد بود.^۳ اگر این ویژگی ها در کسی به منصه ظهور و مشاهده نرسد کودک است و الا نوجوان یا جوان خواهد بود و نیز گفته شده که صغار جمع صغیر است و در اصطلاح «صغیر» به کسی گفته می‌شود که از نظر سن به نمو جسمانی و روحی لازم برای زندگانی اجتماعی نرسیده باشد^۴.

کار در لغت: به معنای پیشه، حرفه، شغل، کسب^۵، مشغله، نقش، وظیفه، منصب، عمل، فعل، کردار، امر، ماجرا، ساخت، صنعت^۶ و... آمده است.

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۱، ص ۴۰۱.

۲. فیومی، مصباح المنیر، ص ۳۷۴.

۳. جعفری لنگرودی، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ج ۳، ص ۲۳۵۲.

۴. طاهری، حقوق مدنی، ج ۱، ص ۱۲۴.

۵. دهخدا، لغت نامه، ج ۸، ص ۱۳۶۷.

۶. معین، فرهنگنامه، ج ۴، ص ۳۵۶۷.

کار در اصطلاح: کار، هر فعالیتی (اقتصادی یا غیر اقتصادی) است که باعث می شود تغییر در ارزش کالا یا ارایه خدمتی بوجود آید، و ارزش آن در اثر فعالیت افزایش یا کاهش می یابد و جهت آن رسیدن به هدفی است^۱.

پس کودک کار به کودکی اطلاق می شود که به واسطه فقر، مشکلات اقتصادی، فرهنگی یا توسط باند و مافیا به مدت طولانی و مستمر به کار گرفته می شود. کودکان کار معمولاً در معرض آسیب های جسمی، روحی، روانی و اجتماعی قرار دارند. از تحصیل محروم هستند و به نیازهای کودکی آنها توجهی نمی شود. همچنین خطرات زیادی آنها را تهدید می کند. دنیایی که می توانست تنها به کمک های ساده ی کودکانه کودک کار، در محیط امن خانواده محدود شود، از کودک کار، کارهای سختی طلب می کند که هرگز در تاب و توان دست های کودکانه شان نیست. کارهایی دشوار، با پرداخت هایی ناچیز، که در مقابل، کودکی شان را از آنها می دزدد و به رشد جسمی و ذهنی آنها، آسیب می رساند^۲.

۲) راههای فردی مقابله با فقر در پیداش کودکان کار از نگاه آیات و روایات

مهمترین راههای فردی مقابله با فقر در پیداش کودکان کار از نگاه آیات و روایات عبارتند از:

۱-۲) انفاق

یکی از راههای فردی مقابله با فقر در پیداش کودکان کار از نگاه آیات و روایات، انفاق است. انفاق به عنوان یک عمل نیکوکارانه می تواند نقش مهمی در مبارزه با فقر و کاهش تعداد کودکان کار ایفا کند. با اهدای منابع مالی، کالا یا زمان به نیازمندان، می توان به بهبود شرایط زندگی خانواده ها کمک کرد و از ورود کودکان به بازار کار جلوگیری کرد. این عمل نه تنها نیازهای مادی را برطرف می کند، بلکه با ایجاد حس همدلی و اتحاد در جامعه، می تواند به ایجاد فرصت های آموزشی و شغلی

^۱ . مردای، آینده ی کار، ص ۵۵.

^۲ . صفار زاده، کودکان کار، ص ۸۸.

و بهبود شرایط زندگی آن‌ها کمک کند^۱ که در نتیجه، این نوع رفتار نه تنها به عدالت اجتماعی کمک می‌کند، بلکه باعث تقویت ارزش‌های انسانی و دینی در جامعه می‌شود.

بنابراین رعایت عدالت و انصاف در جامعه، زمینه‌ساز کاهش فقر و جلوگیری از پیدایش کودکان کار است که با ایجاد فرصت‌های برابر و شایسته‌سالاری، می‌توان به بهبود شرایط زندگی و رشد کودکان کمک کرد.

۳-۳) برقراری مساوات

یکی دیگر از راههای اجتماعی مقابله با فقر در پیدایش کودکان کار از نگاه آیات و روایات، برقراری مساوات است.

مساوات و توجه به نیازمندان از اصول اسلامی است که می‌تواند به مبارزه با فقر و کاهش تعداد کودکان کار کمک کند. وقتی ثروتمندان با انفاق و تقسیم بخشی از اموال خود به فقرا، به فکر دیگران باشند، شرایط بهتری برای نیازمندان فراهم می‌شود و این به کودکان کار امکان می‌دهد تا به تحصیل و رشد خود بپردازند. ثروتمندان باید درک کنند که وسعت روزی که خداوند به آن‌ها عطا کرده، امتحانی الهی است. این نعمت‌ها فرصتی برای کمک به نیازمندان و مبارزه با فقر هستند. اگر ثروتمندان به مسئولیت خود در قبال فقرا عمل کنند و بخشی از ثروت خود را به آن‌ها اختصاص دهند، می‌توانند به کاهش فقر و جلوگیری از پیدایش کودکان کار کمک کنند. این عمل نه تنها به بهبود شرایط زندگی نیازمندان کمک می‌کند، بلکه نشان‌دهنده ایمان و صداقت آن‌ها در برابر امتحانات الهی است.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ أَرْزَاقَ الْفُقَرَاءِ فِي أَمْوَالِ الْأَغْنِيَاءِ فَإِنْ جَاعُوا وَعَرُوا فَبَذَنِي الْأَغْنِيَاءُ^۲» خداوند روزی مستمندان را، در میان اموال ثروتمندان قرار داده

۱. زبیری، راهکار مبارزه با فقر، ص ۱۲۳.

۲. کلینی، اصول کافی، ج ۸، ص ۱۶۷۸.

است ، پس اگر محرومان گرسنه و برهنه بمانند و دارای هرگونه کمبود باشند . این از گناه توانگران و ثروتمندان است».

امام صادق (علیه السلام) می فرمایند: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى اشْرَكَ بَيْنَ الْفُقَرَاءِ وَالْأَغْنِيَاءِ فِي الْأَمْوَالِ فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَصْرِفُوا إِلَى غَيْرِ شُرَكَائِهِمْ^۱ خداوند متعال فقیران و نیازمندان را شریک اغنیا قرار داده است در اموالی که دارند و آنان حق ندارند این اموال را مصرف کنند ، و حق شرکاء خود را ندهند».

با توجه به مطالب مذکور ثروتمندان می توانند با بخشش اموال خود به فقرا، آن ها را شریک ثروت خود کنند و به این ترتیب از گرسنگی در جامعه جلوگیری کنند. فردی که به فکر کمک به دیگران است، می داند که ثروت او امتحانی از سوی خداوند است و با بخشش به نیازمندان، نه تنها به مبارزه با فقر کمک می کند، بلکه از پیدایش کودکان کار نیز جلوگیری می کند. این عمل نشان دهنده ایمان و صداقت اوست و باعث می شود که از این امتحان الهی با سربلندی عبور کند.

همبستگی اجتماعی و ایجاد حس یکرنگی میان افراد ثروتمند و فقیر، از طریق انفاق و کمک به نیازمندان، می تواند به مبارزه با فقر و کاهش تعداد کودکان کار کمک کند. با افزایش تعداد فقرا، ثروتمندان می توانند با بخشیدن اموال خود، شرایط بهتری برای نیازمندان فراهم کنند و به آن ها کمک کنند تا زندگی را بدون گرسنگی سپری کنند. مسلمانی که به فکر کمک به دیگران است، با دیدن خانواده های فقیر در میان اقوام خود، اموالش را به آن ها می بخشد و به این ترتیب، نه تنها به کاهش فقر کمک می کند، بلکه از پیدایش کودکان کار نیز جلوگیری می کند. این عمل نشان دهنده همدلی و مسئولیت اجتماعی اوست^۲.

بنابراین مبارزه با فقر و جلوگیری از پیدایش کودکان کار به هم وابسته اند؛ با انفاق و حمایت ثروتمندان از نیازمندان، می توان شرایط بهتری برای خانواده ها فراهم کرد و به کودکان فرصت

^۱ . همان، ج ۱۲، ص ۵۶۷.

^۲ . رضوی، کمک به فقرا، ص ۷۸.

تحصیل و رشد داد. این اقدام نه تنها به بهبود زندگی نیازمندان کمک می‌کند، بلکه آینده جامعه را نیز روشن‌تر می‌سازد.

نتیجه

فقر یکی از عوامل مهم پیدایش کودکان کار است. در شرایطی که خانواده‌ها به دلیل مشکلات اقتصادی و اجتماعی قادر به تأمین نیازهای اولیه خود نیستند، کودکان به ناچار وارد بازار کار می‌شوند. این وضعیت نه تنها به سلامت جسمی و روانی کودکان آسیب می‌زند، بلکه مانع از دسترسی آنها به آموزش و فرصت‌های رشد و توسعه می‌شود که در نتیجه، این کودکان با چالش‌های جدی در آینده مواجه خواهند شد، از جمله کاهش توانایی‌های شغلی و اجتماعی، و افزایش احتمال تکرار چرخه فقر در نسل‌های آینده. بنابراین، توجه به عوامل مؤثر بر فقر و اتخاذ راهکارهای مؤثر برای حمایت از خانواده‌ها و کودکان، امری ضروری است.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که راه‌های مقابله با فقر در پیدایش کودکان کار در حوزه فردی شامل: انفاق پرداخت زکات توجه به قناعت و ساده زیستی صدقه و در حوزه اجتماعی شامل: توجه به حقوق اجتماعی دیگران، رفع تبعیض و بی‌عدالتی، برقراری مساوات است.

منابع و مأخذ

*قرآن

*نهج البلاغه

منابع فارسی

۱. تهرانی، محسن، توجه به حقوق کودکان کار، تهران: پر، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران: گنج، بی تا.
۳. جلالی، زینب، زکات راه رهای از فقر، قم: موسسه امام خمینی، ۱۳۸۲ ه.ش.
۴. جوادی، محبوبه، حقوق اولیه کودکان کار، قم: صادق، ۱۳۹۴ ه.ش.
۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران: امیر کبیر، ۱۳۸۲ ه.ش.
۶. رضوی، حسن، کمک به فقرا، تهران: جنگل، بی تا.
۷. زبیری، محمد، راهکار مبارزه با فقر، سیستان: دانا، ۱۳۷۷ ه.ش.
۸. صفار زاده، جلال، کودکان کار، تهران: پارس کتاب، بی تا.
۹. طاهری، حبیب الله، حقوق مدنی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه، ۱۳۹۱ ه.ش.
۱۰. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳ ه.ش.

۱۱. فرهادی پور، محمدرضا، **عدالت**، تهران: آشیان، بی تا.
۱۲. کشوری، امین، **انفاق در اسلام**، تهران: جام جم، ۱۳۹۰ ه.ش.
۱۳. مرادی، نادیا، **آینده ی کار**، تهران: کهکشان دانش، ۱۳۹۹ ه.ش.
۱۴. معین، محمد، **فرهنگنامه**، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۹ ه.ش.
۱۵. نمازی، زهرا، **آثار فقر، بی جا: پر**، ۱۳۸۷ ه.ش.
۱۶. نوذری، علی، **عوامل پیدایی فقر در میان خانواده های شهرهای کوچک**، تهران: جنگل، ۱۳۹۵ ه.ش.

منابع عربی

۱۷. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع، بی تا.
۱۸. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، **غررالحکم و دررالکلم**، قم: دار الکتاب الإسلامی، ۱۴۱۰ ه.ق.
۱۹. جواهر، محمد حسن بن باقر، **جواهرالکلام**، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۳۶۲ ه.ش.
۲۰. طوسی، محمد بن حسن، **الخلافا**، قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمیة بقم، ۱۴۰۷ ه.ق.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول الکافی**، قم: اسوه، ۱۴۱۲ ه.ق.
۲۲. مجلسی، محمدباقر، **بحار الأنوار**، قم: دار الحدیث، اول، ۱۴۲۳ ه.ق.